

ПРИЛОЗИ

ГУСЛАРСКА ТРАДИЦИЈА ДАНИЛОВИЋА У ДОЊОЈ МОРАЧИ

Наша излагања у недавно објављеној студији¹ пружила су, надамо се, обавјештења о свима битнијим видовима, модификацијама и промјенама кроз које је епска пјесма пролазила у црногорско-херцеговачкој планинској области о којој се у тој студији говори, у временском распону више од једног столећа, од класичних пјесама Вукова слоја до завршних фаза њихова развоја у првим деценијама нашега столећа, дакле од класичне старинске тематике преко хроничарског биљежења и стилизовања животне стварности до индивидуалног десетерачког пјесниковања и одијевања савремених догађаја у епску форму. Ипак сматрамо да та генеза не би била потпуна без једног прилога из којег би се непосредно видјело како један релативно бољи пјевач из касне фазе епског развоја поступа са епским материјалом, како га преиначује и саображава своје менталитету. Исто тако како се, на још једном примјеру код ситог пјевача срета, до у најновије доба, старински и хроничарски епски стил, зависно од теме, односно двађаја који се опјева.

Ријеч је о гуслару Мирку Даниловићу, из села Ђућевине у Доњој Морачи, са којим сам крајем 1938. године провео неколико плодних дана у занимљивим разговорима. Даниловић потиче из једног потпуно забаченог и неприступачног краја који је тек однедавно краком јадранске магистрале кроз чувену клисуру Платије везан са осталим свијетом. У питању је, дакле, један у оно доба потпуно очуван и етнографски неиспитан крај крцат народних традиција. Из тога разлога неће, надамо се, бити на одмет ако се уз податке о пјесмама саопшти и нешто кзивања из локалне традиције ове занимљиве породице.

Даниловићи су, по народној традицији, старосједиоци у Доњој Морачи, живјели су тамо и прије доласка Богића Морачанина,² од кога су се, по народном вјеровању, и разгранала данашња племена која тамо живе. Богић је, по причању Даниловића, затражио кумство од њих јер су тада, поред њих и неколи-

¹ *Наша народна епика и њени творци*, Цетиње 1975.

² Богић Морачанин је, према уопштеној традицији која се казује у Морачи, добјегао из Хотског Хума у Морачу (негдје крајем XVI, одн. првих година XVII столећа) и населио се у Прекобрђе на Петрову раван.

ко других братстава, у Морачи живјели Мацуре.³ Мирко прича да се у шибљу недалеко од њихова старог кућишта налазе још остаци мацурског гробља. Традиција Даниловића протеже се у сјећању кроз десет пасова. Тако је Мирко син Ристов, Ристо Миљанов, Миљан Спасојев, Спасоје Данилов, Данило Тешов, Тешо Павлов, Павле Остојев, а Остоја син попа Јована.⁴ Мирко прича како се у њиховом братству очувала још традиција да је Вукан Немањић (син Вуканов Стеван подигао је манастир Морачу 1252. године) дошао у Морачу и свратио на гумно (данас се то мјесто зове Пастирица) код једног Даниловића — код којег не зна се, јер је традиција прије попа Јована нејасна — тражећи згодно мјесто за манастир и упитао Даниловића о томе. Овај му је показао једну велику крушку која се налазила гдје је сада манастир. Кад је било тихо вријеме на крушци се примјетивала ноћу слаба свјетлост као да гори свијећа. Вукан га је послушао, узео из његове куће ватре и почео да зида манастир ондје гдје је била крушка. Прије него што је манастир подигнут, казује традиција, била је ту мала црквица, а на мјесту званом Врт познавала се некаква зидина.

Мирко је био неписмен, имао је онда 63 године,⁵ али је изгледао много млађи; врло је пријатан и питом, румена лика, бистар и отресит, схвата шта се од њега тражи; било је право задовољство радити с њиме. Тако смо обновили традиционално пријатељство, јер су наши стари испреплетани многобројним кумствима.

Даниловићи су стара гусларска породица. „Од памтивијека, о дкако се зна за Даниловиће, имали смо гусле и пјевали, и данас

³ Мацуре су, по народној традицији, остале још дуго у Морачи и Богић је живио с њима у добрим односима, али је најзад дошло до свађе. О томе Радојица, син Мирков, казује оно што је чуо од свога дједа Риста:

Једнога годета био је велики сабор код манастира у Морачи. Дошли су били и главари, међу њима и поглавица Мацура Штикоје и Богић Морачанин. Штикоје је већ одавно радио Богићу о глави и ријешило да га на сабору некако смакне и поубија Србе који су били на окупу. Богић је за ово некако сазнао и спремио се са својима да дочека Мацуре. Богић и Штикоје сједјели су на плочи пред манастиром. Усред рјзговора рећи ће Штикоје Богићу: „Има сам Богићу, једну крушку и доша је земан да је поједем“. Богић се на то ухвати руком за браду (а то је био знак, за напад) и рече: „Богме, Штико, запријеће ти у грло“. Морачани нагрну, посијеку Штикоја и још доста њих, а остале Мацуре проћерају преко Дубоког ка Никшићу. На повратку је Богић на једном преслу сасјекао мачем гране једном куновом дрвету и рекао: „Кад се овај кун омлади, повратили се Мацуре у Морачу“. Прича се да још и сада има познани од тога пања.

⁴ Овај поп Јован је по испитивању А. Лубурића (рукописи у Архиву Србије, XIV, 161) син једне одиве Даниловића чија је мајка била трудна кад су Мацуре разурили Даниловиће у Равнима због тога што су Даниловићи убили девет Мацура. Кћерка ове удовице удала се касније за једног Мацуре и из тога брака је поп Јован. Због ове разуре велики дио Даниловића побјегао је у Босну код Сарајева. Мирко је 1914. године чуо да их тамо има знатан број домова.

⁵ Умро је септембра 1971, у 101. години.

се каже кад неко добро пјева, да пјева као у Даниловића“, тврди Мирко. Његов отац, Ристо Миљанов, живио је преко стотину година и био је жива историја Мораче. За себе Мирко каже да је за сада најпризнатији гуслар у Морачи. „И данас, прича Мирко „кад су сједници увијек се гусла и пјева и увијек траже да им је пјевам“, а он то радо чини, јер им је то, како каже, „у кући“. Тако гуслају и пјевају још од његових рођака Никола Буљанов (од 75 година), али ријетко, и његов брат Радосав (такође 70 година); Милосав Ристов, брат Мирков, не пјева иако зна доста пјесама јер нема два прста на руци. Чак се и њихова момчад тим интересују. „У нашу кућу оће се у гусле; нико да га не учи, али чим одрасте одмах му гусле иду од руке“. Тако пјева и гусла Светозар (20 година), Војин (16) такође добро гусла „али нема још гласа да пјева“ Милинко Милосављев (30), жандармеријски каплар, који је почињао да учи богословију, пјева и гусла такође. Гуслају добро и знају доста пјесама Радојица Мирков (28), Новак Николин (38), Милија Радосавов (27) — све Даниловићи. Док Мирко казује пјесме и приче, његов син Радојица, који стално живи у Београду, уплиће се стално у наш разговор и допуњује оца, или га исправља на појединим мјестима. Тако сазнајем да и он зна казивања свога оца и доста знатан број пјесама. Запамтио их је, каже, у дјетињству слушајући оца кад пјева уз гусле. Нарочито добри гуслари су били Миљан, дјед Мирков, и стриш му Буљан. Од њих је Мирко и запамтио све пјесме које зна. Данас их зна преко двадесет, а раније их је знао много више, али их је заборавио. Кад се пјесме не пјевају, каже, лако изађу из памети. Док је био млађи врло је радо и често пјевао.

Питам Мирка још о Миљанову Даниловићу, његовом дједу, о коме сам још као дијете слушао као о чудотворцу-видару и кога сам једном у дјетињству видио као кума у очевој кући. Мирко ми прича да је Миљан важио као човјек веома срећне руке, „као навачан човјек“, и да су га зато многи тражили за кума. Био је веома омиљен и познат народни видар. Као сиромашно момче служио је код једног Радовића који се такође бавио издањем. Ту је и почео да учи распознавање трава. Нарочито му се разлио глас кад је излијечио сина чувеног војводе Новице Церовића, који је онда живио у Морачи и на нечију оптужбу био раније Миљану забранио да се бави издањем. Од тада се Миљан могао слободно да креће куд је хтио; ишао је по читавој Морачи и Васојевићима. Био се разгласио као веома способан видар и позиван је на све стране. Због тога је имао и многобројна кумства. Умро је негдје послвије 1905. године, а имао је скоро 110 година. Давао је љекарске савјете и по поруци. Заврачивао је и животињама, и много помагао, али увијек бесплатно. Правио је и мелеме, али никога од својих није томе учио нити је коме одавао тајну издања. „Своју природу није могао ни исказати“, каже Мирко. У његовој кући увијек је било свијета који је долазио ради болести. Обично је послвије оздрављења болесника добијао дарове,

често и веома крупне, вола или чак и коња. Ишао је лијепо одјевен, увијек на коњу — „проживио је педесет година као бег, нико није задужио Морачане колико он“.

Занимљиво је да су Даниловићи, и поред толике старине, били у дубљој прошлости мало разрођени. И за то ми Мирко казује одмах народно вјеровање. Даниловићи су се, каже, били завадили са калуђерима манастира Мораче (убили су им једнога слугу) и зато су их били проклели. Једном је читава Даниловића кућа била спала на једну мушку главу. Једна од жена Даниловића узела је дијете, однијела га у Манастир и окумила калуђере да дигну проклетство. Као прилог манастиру дала је ливаду „Бару“ надно Ђуђевине, која је и данас манастирска, додао је. Све ово је, каже Мирко, слушао од свога дједа Миљана, који га је много волио и издвајао.

Као нејако и малено братство Даниловићи су много страдали од јаких братства која су се брзо разрођавала. Тако је, на примјер, од зулума Равњана неколико Даниловића морало да бјежи у „Турску“. То је било, каже Мирко, отприлике прије 150 година. Даниловићи су имали ливаду и катун на Црквини и у Жирцима. Мина Бошковић, сусјед Даниловића, из Ђуђевине (старином досељеник из старе Црне Горе), замолио је једнога љета да му Даниловићи уступе једну ливаду да покоси и да с њима заједно зимује као супоник са својим малом. Тако је Мина проводио ту зиму на торилама Даниловића на Црквини. Неколицина Равњана наишли су једнога јутра у лов у Мрчаву и свратили на торину Даниловића. Мина је био крупна људескара и никакав јунак и неугледан човјек. Зато обијесни Равњани (чувени по својим често врло смјелим подвалама) направе с њим врло групу шалу. Зауздају га појасом а од кабанице му направе узенгије и попну на њега Вука Дрљевића, који је био хром у једну ногу („Ајде да ставимо Вука на Мину пошто рамље“), па га уз халак и смијех пројаше по торини. Марко, Јоко и Новак Даниловићи, који су били код стада, врате се тога часа са бременима сијена на торину, виде како Равњани праве џумбус са Мином, „би им ар“, па дохвате пушке и окрену на Равњане. Ране двојицу. Јоко погоди на Мину Вука Дрљевића, али Равњани утекну и однесу рањеног Вука (послије су говорили: „Уби Јоко товар а не ђогата“ — по чему је Мина и добио надимак који ни до данашњег дана није заборављен и придаје се његовим потомцима). Да би се осветили Даниловићима, Равњани ускоро ударе на њихове торине и плијене им овце. Мина је своје добио натраг од Равњана, јер је пошао да их моли („Ајде, ђого, одлучи своје“), а овце Даниловића задржали и подијелили као наплату за рањене другове.

Због овога су Јоко, Новак и Марко са својим породицама пребјегли у „Турску“ (у село Луково близу Никшића) и тамо се населили. Има их и данас тамо једно десетак кућа. Равњани покосе преко љета ливаде Даниловића на Црквини и у Жирцима и ујесен подијеле сијено и разнесу га. Зато Даниловићи запале зи-

ми из освете чардак Меденица (Роснића) у Равнима. Другог љета закосе се Равњани опет у Даниловића ливаде у Жирцима, Они чују то и дођу опет да се свете. На Подграђу ђенули су сијено два стрица Драгише Перкова, Даниловићи опале пушкама и по-годе обојицу. Перко је тада био још дјечак и грабуљао је сијено око стогова. Преплашен, не потрефи да побјегне к рођацима, него у шиб гдје су били Даниловићи. Јоко потегне мач да га посијече, али га у томе спријечи Никола Милошев Јанковић, који је био дошао Даниловићима на мобу. Иза тога се договор Равњани и Бручјани да се Даниловићима освете. Вучина Рашов, који је био с Даниловићима у кумству, пристане најзад д аједнога од њих убије. Као признање и награду обећају му ливаду „капланску“ на Црквини. Тако пођу Илија Мишнин и Вучина у Луково, Вучина изазове Новака Даниловића и убије га. Зато Марко и Јоко покушају убрзо да освете Новака и да убију некога од Вручана. Ране Раша Марина и убију му слугу мислећи да му је син. Зато Рашо Марин, видећи да осветама нема краја, позове, када му настаде унук Радуле, на кумство Спасоја, брата Јокова. Тиме се прекидају освете између Даниловића и Меденица, и настају стална кумства. Даниловићи су доскора били без изузетка кумови цјелокупном братству Меденица.

Мирко зна углавном старинске пјесме, од новијих само неколико. У новије овдје убрајамо оне које опјевају догађаје из друге половине деветнаестог стољећа. Посматрајући уопште однос између старијих и новијих пјесама долази се до закључка да се ти слојеви преплићу и поступно смјењују. То се види и на пјесмама нашег гуслара. Мирко је учио пјесме највише слушајући их од стрица и свога дједа. Лако их је памтио. Ако је увече слушао пјесму, ујутру би је већ знао да пјева. Пјесме ми казује пјевушећи лагано, казује их сигурно чекајући да се све забиљежи. Прича ми да је 1936. године долазио у Колашин „некакав Енглеz“, који није знао наш језик него му је тумач био „некакав Никола из Пјешиваца“. Енглеz је био покупио 26 гуслара из среза колашинског. Сваки му је пјевао, каже, за грамофон по двије пјесме, а Мирко седам, јер је његов глас, каже, за грамофонско снимање био „најугоднији“. То је био Милман Пари (Parry), Американац са Харвардског универзитета, творац највећег фонда снимака наших народних пјесама, али не на грамофону него на специјалном апарату, а тумач Никола Вујновић, Херцеговац а не Пјешивац.^{5а}

Репертоар Мирков је првенствено старија епика. Али све су то углавном самосталне обраде, самосталне интерпретације верзија или контаминације мотива у цјелине. Од двадесетак пјесама, колико смо их забиљежили од Даниловића А. Лубурић и ја, само четири опјевају локалне догађаје и спадају у десете

^{5а} Види о томе подробније наш рад „Фонографско снимање наших народних пјесама“, Прилази к књиж., језик истор. и фолклор, књ. XXXIX, св. 3 — 4, 1973.

рачке хронике млађег слоја. У те спада „Освета Брђанке“, гдје се пјева како паша са Дољана позива к себи Сима Радовића и тражи да му донесе харач, али га погуби јер овај неће да му поклони свога коња који се паши допао. Зато љуба Симова на превару паши главу одруби. Затим пјесма „Рамо Ђурђевић и Милош Симовић“, која опјева такође купљење хараче и зулум на кули Милоша Симовића у Ровцима. Ту су и личности и топографија радње пјевачу добро познати и он води догађај кроз пјесму сигурно, реално и са појединостима хроничара као у сличним пјесмама. „Освета Атовића Омера“ опјева укратко један незнатан локални догађај, који је пјевачу сигурно по казивању био познат и у којем учествују личности о којима је од својих старих морао слушати. Да то намеће и чврст хроничарски оквир пјесми, знамо из осталих пјесама тога типа. — Упјесмљена је хроника и обрада „Погибија Шола Радовића“, у којој се пјева о отмици и повраћају оваца, и јунаштвима и с једне и с друге стране.

*Да се прича и приповиједа,
док је људи, док је Морачана,
њина ће се причат историја. . .*

Тиме је речено и главно обиљежје ових пјесама, које се сасвим јасно издвајају о доних старијег слоја.

У њих спада обрада „Дојчић капетан“ у којој се опјева исто што и код Вука (II, 77 — Болани Дојчин), али у првом дијелу у самосталној интерпретацији на коју се треба мало задржати, прије свега због једне појаве која је карактеристична за Даниловићеве пјесме старијег слоја. Пјесма се и овдје, као и свуда уосталом, у току свога живота и културно и социолошки саображава донекле средини која је носи, потчињава у неку руку психи пјевача и његових слушалаца. Другим ријечима: свечани епски стили и високи херојски став наше старе епике не могу да одоле животу и његовој стварности. Епски стил пјесме спушта се и лексиколошки и поетски надоље, пјевач почиње да дозвољава себи грубости и неукусности (које у оним новијим, њему по појмању ближим пјесмама избјегава, бојећи се очигледно контроле слушалаца). Дакле, старија епика тешко се више може да нађе у старом сјају ни у патријархално најочуванијим крајевима, ни код врло добрих њених представника, у које зацијело спада и наш гуслар. Тај сељачко-чобански миље нашег пјевача и његових слушалаца натура пјесми извјесне своје црте, иако се стил наше старинске епике одржава иначе као чаура или оквир нечуваном жилавошћу.

У пјесми о Дојчићу капетану пјева се, поред осталог, како се Арапин подиже на својој сурој бедевији:

*Сура, мрка, репа цевераста,
у четири ноге калчињаста,
а у оба ока чакараста итд.*

што, као омиљене стихове, понавља још у неколико пјесама. Затим наставља:

*На њој јаше црни Арапине,
очи су му ко у добра вола,
а горе му као у ђавола*

(што опет налазимо на три мјеста у његовим обрадама). Разапиње свилен шатор, „под њиме ватру наложио“. Намеће зулуме, „пржи коке а људи дјевојке“, како се каже стереотипно, нагура намет чак „и сироти што кудјељу преде, узима јој четири цванцике“. Кад је већ изређао многе дјевојке и невјесте, позива и љубу Дојчићеву. Она одлази у одају к своме господару, „на кревет се наслонила млада“, лије сузе итд. Дојчић лежи на једној простирци већ дванаест година, мисли да му је прокапала кула коју је недавно прекиро:

*Прекрих тебе раштовијем клисом,
а потковах тенећетом жутом*

(тачно као што је био покривен манастир Морача у близини пјевачева дома). Љуба му прича о Арапину и жали се што је „Солун опалила муња“ те нема ко да погуби Арапина,

*Шћаше Лука, но га боли рука,
шћаше Тома, но га нема дома,
мали Вучко коња изгубио
а ти си се Дојчић разболио.*

То је у ствари парафраза стихова Вукове верзије:

*Дојчин био па се разбољео,
био Дука, па га боли рука,
јест Илија млади ацамија итд.*

што би упућивало да је Даниловићева обрада имала за основу Вукову верзију или, још вјероватније, неку њену варијанту.

Исто тако близак однос према Вуку има и Даниловићева пјесма „Новаковић Грујо и Арапин у Новину граду“, гдје се опјева, само опширније, оно што и код Вука (Ш, 4), само овдје стереотипно и са нејасном и збрканом локализацијом радње.

У обради „Митровић Стојан иде на виђење у Сарајево“ контаминисана су два позната мотива. Стојан иде својој мајци на виђење, па наиђе на Турке који се бацају камена с рамена и играју осталих витешких игара, не може да одоли срцу него се и сам умијеша, Турци га познаду и хоће да га погубе; други мотив је везан за љубу травничког везира која моли да се Стојану одвезу руке да би скинуо од злата кошуљу, да се не окрвави, па се

ослобађа као у другим обрадама са овим мотивом. — Контаминацију сретамо и у пјесми „Свађа Новака и Грујице“, разумије се самостално обрађену као и у претходној обради. Грујица позива из Ките плаћине Рада Неимара из Приморја те му направи чардак, осили се, прави зулум, отима благо итд. Цар шаље Османа Кесецију са тридесет друга да га ухвате. Љуба га издаде. Одатле се опјева исто што и у познатој Вуковој пјесми о издаји љубе Грујичине (Вук Ш, 7).

Обрада „Одметање Мијата Томића“ сва је у самостално грађеним стиховима који одишу локалном бојом, у познатом сижеу који се приписује и Бају Пивљанину. Бег Гачанин гони рају да му коси сијено и мучи нарочито Мијата, док овоме не дојади:

*Он дохвати косу за беккове,
па ш њом бега на дорину гађа,
прекиде га таман по појасу.
Бего паде у траву на главу,
дупе оста на коњу дорину,
мало стаде и дуп му паде.*

Овако пријесног изражавања, наметнутог грубим животом средине, налазимо чешће у Даниловићвим пјесмама. У питању је свакако и извјесни забавни елеменат и концесија слушаоцима, о чему свједочи и намјерно тражење слика.

„Погибија Јања капетана“ такође је контаминација из неколико познатих мотива. Исто тако и пјесма „Састанак Јанка од Сибиња са царем на Косову“. Султан позива Јанка на састанак на Косову, али да не води са собом Секулу јер неће ни он повести Срзвц Алију, да не би изазвали кавгу. Цар превари и лако повеже Јанка и његове банове. Слутећи зло, Секула одлази за њима на Косово, те отјера цара а банове поведе у Сибињ и затвори у тамницу, за казну што и њега нијесу повели са собом на Косово. Јанко пише сестри Јањи и жали се на Секулу. Јања се спреми:

*Па изведе врана из пајвана,
па донесе тешка буздована,
а извуче мјешетину вина,
на гаврана баба товарила:
с једне стране мјешетину вина,
с друге стране перна буздована,
у антрешел баба ускочила...*

Све елементи да би се што боље забавили слушаоци. Дође у Сибињ, сломи врата на тамници и ослободи банове.

„Женидба Комнена барјактара“ типична је ускочка женидба. Туркињом. Комнен се зарече међу сердарима да ће се оженити само том и том, смишља план, направи токе као што их има дјевојчин отац итд., најзад долази под кулу,

*Па ту нађе чапорну стожину,
принесе је до димир-пенцера,
па се њојзи пење уз оградке.*

Одвођење дјевојке, потјера уз Кунар планину итд. као у осталим котарским женидбама. Садржина нам не казује богзна шта, али су у толико занимљивије стилске деформације као израз утицаја средине. Јер овакве и сличне стихове код Даниловића не смијемо тумачити као неспособност пјевача да памти и казује финија запажања и љепше поетске фигуре. Има и тога доста у његовим пјесмама, али реијетко у правом класичном облику. Има чак и читавих пјесама, не само појединих мјеста, са финијим осјећањем за епски стил уопште. Таква је већим дијелом и његова обрада „Женидба деспота Јована“, и поред општих клишетских мјеста којима обилује. Деспот Јован језди сјајно опремљен кроз Будим к пољу Зечевом, гдје црни Арапин чини Србима велики зулум. Угледа га кћерка будмског краља и излази преда њ дивно накићена:

*Под грлом јој ту ситна ћердана:
један ћердан бјеше од мерџана,
мерџан црвен а грло бијело;
други ћердан од сувога злата,
нанизана маџарија жута.
Кад се млада по двору навија
маџарије у крило савија...*

Зове га на двор да је проси и да се прође Арапина. Он јој даје од злата јабуку као прстен и наставља пут. Даље перипетије могу да се изоставе.

„Женидба Љутице Богдана вилом“ је типична мотивска пјесма те врсте каквих имамо велики број у нашој епизи, Даниловићева варијанта је везана за Биоградско језеро код Колашина, дакле за језеро пјевачева краја, али је то учињено само са неколико стихова. Иначе је пјесма задржала свој старински легендарни лик, нема пјевачких уметака, стил и језик су такође доста очувани. А ипак су упала два вулгарна стиха које је пјевач употријебио још два пута у другим пјесмама. Љутица Богдан хвата вилу и баца је на коње иза себе:

*Угоди јој ноге у зенгије,
а ували дупе у терћије.*

„Женидба Цмиљанић сердара“, напротив, је самостално изведена верзија са пуно стихова који одају пјевача и његову средину. По садржини је типична ускочка женидба Туркињом из Удбине, све познати клишеји и описане личности из Удбине и Котара, али је поенту измијенио. Пошто је најглавније јунаке

пообарао топузином, којом се овдје искључиво служи, он их не погуби него веже „коњу за репину“ па враћа натраг, а Мујаги, брату дјевојке коју је уграбио, чак завије ране и мири се са њиме. Тако су све повољно свршава. Други дио пјесме одудара нарочито по деформисању старинског епског стила.

Много конфузније и по стилу и по садржини је пјесма „Пропаст царства чивутскога“:

*Књигу пише царе Чивутине
од простране земље лутеранске,
а шаље је у земљу Русију,
у бијелу Петрибору граду,
на кољено Москову Лазару. . .*

и тражи му кћерку, иначе ће завојштити на његову земљу. На предлог царичин обећа му дјевојку и зове га да дође са сватовима. Царица спреми замку и при испраћају умјесто шемлука у ваздух „Руси соколови“ окрену, на заповијед „Петра ђенерала“, у Чивуте и све их поубијају. Ухвате цара и доведу царици, која с њим ради исто оно што и московска краљица са травничким везиром у једној Шкерлићевој пјесми (Вук VII, 55):

*Царица је узду дохватила,
па заузда цара чивутскога,
заузда га па га појახала. . .
Неколико њега јарачила.
те Чивута добро измучила.
Па одјаха цара чивутскога,
узе стара сабљу од мегдана,
па Чивуту одрубилa главу.*

Човјек не може а да овдје не помисли на ону грубу шалу на торинама Даниловића која је имала онако озбиљне посљедице.

„Окле Раду три добра једнака“ такође је самостална обрада неке потпуније верзије. То се види нарочито по конфузности композиције и несигурном вођењу радње. Већ сам увод је необичан. Ускок Мали Раде служио је прво удбинског диздара, а затим Смиљанић Илију и готово настрадао због својих љубавних авантура, којих није поштедио ни љубе својих господара.

Изнад посљедњих и у погледу осјећања епског стила и композиције свакако је пјесма „Погибија Васојевић Стева на Косову“. Ту се казује углавном исто, само самостално и много подробније, оно што износи Вукова пјесма о Мусићу Стефану (II, 46). Овдје молее слугу мајка, сестра и љуба да укује коња како им господар не би могао поћи на Косово. Овај их не послуша иако то свима обећа и од свих прими награду. Лијепа и поетична су мјеста, која опет одају друштвену средину пјевача и локалну боју језика и његова поетског израза, како све три прате свога

господара „пјешке на опанке“, док он јаше са својим слугом на коњу, вјерујући да је коњ укуван, да ће почети да рамље и господар им се вратити натраг. Прво посустаје и враћа се стара, затим сестре а љуба издржа „докле прође три од дневи сата“, док и њој најзад не дојади:

*Више сам се тужна уморила
одит с тобом пјешке на опанке
широкијем пољем сјеничкијем,
покрај твога вранца виленога. . .*

У пјесми о женидби Љутице Богадана вилом срели смо већ један примјер локализације једне старе мотивске пјесме за пјевачев крај. Још карактеристичнија је у том погледу Даниловићева обрада „Војвода Илија Мрваљев и Скадарка дјевојка“. Она је још један убједљив примјер о знатном утицају друштвене средине на пјесму, њен стил и садржину. чак и кад је у питању пјесма која је свим својим амбијентом добила освештану форму устаљености и старине. У нашој пјесми износи се оно што казује Вукова пјесма о Марку Краљевићу и Арапину (Вук II, 65) али у самосталној интерпретацији теме. И овдје Арапин сазида кулу у Приморју и тражи себи невјесту. Зато пише скадарском везиру (код Вука — султану у Стамболу) и тражи му кћерку. И везир, као и султан, покушава да некако избјегне, али се одатле верзије разилазе. Султан, као што се зна, пише књиге Марку у Прилици и води с њим дуге преговоре док се овај накани, последије дјевојчина писма, и погуби Арапина. Везир се такође домишља, ставља најзад дјевојку на кочије, надајући се да ће је добити неки од његових одабраних јунака, а кад су изгледи за то слаби, позива војводу Илију са Чева и овај одмах долази, иако мало са зебњом.

*Кад то чула Туркиња дјевојка,
па о њему млада обиснула
као змија о зелену трњу
о лијепу Ђурђевоме дану итд.*

(То је у ствари пандан сусрету Маркову са дјевојком код језера камо је пошла да су утопи). Војвода Илија побиједи на тркама, погуби Арапина, добије пашину кћерку за жену и води је на Чево.

Тенденција је очигледна. Пјевач хоће да један легендарни догађај учини вјероватним и ближим, и зато га везује за Скадар и Чево; он тако жели да једној старинској пјесми позајми извјесну историјску актуелност. Принциписки није од значаја да ли је ту промјену учинио наш пјевач, који је сигурно знао да се такав догађај није могао десити, нити да је у Скадру било тако питомих паша који су удавали своје кћерке на Чево, — или је то учинио

његов дјед од кога је, каже, научио ову пјесму, који је то такође морао знати, или неки даљи посредник који је пјесми дао ту или неку сличну редакцију. Главно је да се те измјене увијек чине на штету старинских особености пјесме и њеног стила, њеног језика, њене искристалисане форме, љепоте слике и епско-вистешког животног става. Доста знатан број оvdје наведених стихова, који би се могао и удесетостручити, показује убједљиво какав смјер те промјене узимају у једној издвојеној сељачко-пастирској средини каква је била нашег пјевача. Исто тако и о великој друштвеној улози народне пјесме као опште народне тековине и њене културно-историјске улоге у изграђивању националног живота. Да већа или мања поетска обдареност пјевача игра при томе важну улогу већ је позната чињеница.

*

Ред је да се оvdје, у једној подужој напомени, истакне да је Морача кроз врло дуги период, нарочито кроз читав XVIII и до средине XIX стољећа, била главно стјечиште и збјег ускока из сусједних крајева старе Херцеговине, а манастир Морача, односно његове старјешине, главни организатори похода и упада ускока у сусједне турске области у циљу одмазде за турска насиља и одбране од никшићких и колашинских турских силеџија. Помињемо само збјегове Требјешана у Морачи послје њихове разуре 1789. године и чувене старјешине тога доба Никодима Дуловића, Аксентија Шундића и Димитрија Радојевића.⁶ Исто тако да је Морача са својим забаченим и неприступачним гудурама и кланцима кроз дуги период историје водила свој самостално организовани племенски живот не поковавајући се отворено никад турској управи и да се придружила државној организацији Црне Горе тек у доба владавине Петра I и његове управе.

Да је у овом вјечито немирном и ратоборном крају издашно извирала епска пјесма свједоче нам, поред обиља других података, и биљежења Симе Милутиновића који је за своју „Пјеванију“⁷ прибиљежио преко тридесет пјесама из овога краја, од шеснаест пјевача, међу којима и двије пјевачице (Госпава Морачка и Јаглика Мушкобања) и један дванаестогодишњи дјечак (Стојанчић Живков из Јасенове). Поред тематике из старинске епике оvdје сретамо и једну доста опсежну хронику о погибији Ровчана на превару у Никшићу у доба паше Бушатлије и јуначком подвигу барјактара Цола Вучелића. Један интересантан податак упућује на интервенцију Симе Милутиновића. У пјесми слиједи податак како Туркиње украду ноћу Цолеву главу, скупају је и насрчу се те чорбе „не би л' Цола која гођ зачела“; исто онако као што је својим додатком у пјесми Јаглике Мушкобање

⁶ Види о томе ближе наш рад „Поетско-историјски лик Вука Лопушине“, Прилози за књижевност, историју и фолклор, св. 1 — 2, 1971.

⁷ *Пјеванија црногорска и херцеговачка*, Лајпциг 1837. године.

(Златна сиврала), везујући је за Св. Саву, створио једну велику књижевно-историјску заблуду коју смо ми недавно успјели да расвијетлимо.⁸

Даље, да је у новије доба Андрија Лубурић само од једног пјевача из Мораче (Мишур Дуловић) приближео преко двадесет релативно опсежнијих пјесама, од којих готово половину чине врло инструктивне хронике локалних догађаја са поузданом историјском позадином. У једној опсежној обради (Лубурић бр. 169) о боју на граници према Липову (1872) код Колашина, некакав злосрећни Селман Рват излази на Блатину пред пашу:

*Јовову је гужву усукао,
па на грло гужве наћерао,
а о њима студено камење,
па пред пашу побачке дође,
чуна браду, баца на срцаду,
сузе лије, у прса се бије:
„Ај помагај, пашо господаре!
ти у зо час умир учинио
и границе нове поставио“*

(што је редак културно-историјски податак).

Такође треба поменути да се у зборнику народних пјесама Вука Караџића налази изразито мало пјесама из Мораче, свега њих десетак. Уз четири које је Вук објавио још за живота (у IV књ.), а да је из Вукове заоставштине Љуба Стојановић уврстио само по три у VIII и IX књигу.

Тек се недавно појавила, по своме жанру интересантна, збирка Драгутина Вуковића⁹ са двадесетак пјесама.

Ништа бољу судбину није имала Морача ни у погледу историјско-етнографског проучавања. Она се по научној вриједности, своди само на кратак преглед Андрије Јовићевића, објављен у „Браству“ негдје крајем прошлог стбљећа. Не много срећно компонована нити редигована доста опсежна збирка прича, анегдота, казивања и нешто докумената Р. Трипковића¹⁰ и више него скромна свеска биљежака Т. Ракочевића¹¹ само узгредно додирују нека важна питања. И све три ове најновије публикације објављене су о трошку самих аутора, што указује на велике жртве и одрицања ових добронамјерних и пожртвованих људи да би нешто допринијели за познавање свога завичаја.

Надати се да ће ова велика празнина у науци о Морачи бити бар донекле ублажена кад буде објављен рукопис пок. Секуле

⁸ Прилози за књиж., историју и фолклор, св. 3 — 4, 1960.

⁹ Гласови јуначке прошлости, Колашин 1973.

¹⁰ Какви смо, кроз приче, документе и анегдоте по ријечима Морачана и Ровчана, Београд 1972.

¹¹ Нешто из родослова братства Ракочевића, Титоград 1974.

Добричанина, који је деценијама лежао затурен у Архиву Академије наука у Београду и недавно пронађен.

Тако остаје као једино рјешење: израда једне обухватне темељито постављене и солидно изведене историјско-етнографске монографије о Морачи. Историјски институт у Титограду требало би да се озбиљно позабави овим питањем.

Можда ће оживљени кањон Мораче сликара Николе Вујошевића дати снажан подстрек за то.

Радосав Меденица